

ТАРБИЯ ҲАЁТ МАСАЛАСИДИР

Бахшиллоева Сабинабону Саиджон қизи

БухДПИ I босқич талабаси

Аннотатция:

Ушбу мақолада болаларни мактабга тайёрлаш ва тарбиянинг омиллари, боланинг жисмоний ва ақлий ривожлантириш масаласи илмий-назарий таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: Тафаккур, хотира, тасаввур, ҳис-туйғу, ирода, тарбиянинг мазмуни, характер, услуб, ташкилий шакл, қобилиятни ривожлантириш, маъсулият, ҳақгўйлик, инсонийлик, фуқаролик ҳиссиётлари ва ҳоказо.

Инсоннинг воқеликни белгиловчи ҳамда унинг хулқ-атворини бошқарувчи психиканинг қонуниятлари ва механизмлари тўғрисидаги фан бўлган умумий психология инсоннинг ривожланиши, тарбияланиши ва атроф-муҳит билан ўзаро муносабатлари жараёнида шаклланадиган ҳолат ва хислатларни (тафаккур, хотира, тасаввур, ҳис-туйғу, ирода ва ҳақозо) тадқиқ қилади. Таълим-тарбиянинг мазмуни, характери, услуби, ташкилий шакли ва шарт-шароитлари турлича бўлиб, улар боланинг жисмоний ва ақлий ривожланишига мос бўлиши зарур.

Бошланғич мактабнинг 1-синфида ўқитиш тартибининг ўзига хос томони, бола мактаб остонасига қадам қўйгунга қадар физиологик системалари, жисмоний ва руҳий ҳолати маълум даражада ривожланган бўлиши керак. Бу болага мактаб зиммасига қўяётган талабларни удалашда ёрдам беради. Мактабга етарлича тайёр бўлмаслик кўпинча организм умумий ривожланишининг орқада қолишига эмас, балки ўқув фаолияти жараёнида зўриқишга учрайдиган функция ва системаларнинг етарлича ривожланмаслигига боғлиқ. Шу ўринда кўпчилик болаларнинг эндигина болалар боғчасидан чиқиб келганлигини ҳам ҳисобга олишга тўғри келади. Чунки, бу вақтга келиб болаларда маълум динамик стереотип пайдо бўлади ва уни ўзгартириш болалар учун анча қийинчилик туғдиради. Бундан ташқари, бутун дарс фақат битта фаолиятга боғланиб қолмасдан, уни ранг-баранг, қизиқарли суҳбатлар билан алмаштириб туриш зарур. Баъзи дарсларда бундай кичик танаффуслар узокроқ муддатга чўзилиши ва жисмоний машқ дақиқалар тарзида ўтказилиши мумкин. Жисмоний машқ дақиқалари ёзма ишлар ёки шунга ўхшаш узок давом этадиган машғулотлардан сўнг ҳамма ўқувчиларнинг диққати бузилган ёки аксинча, яъни безовта бўлган, иш қобилияти сусайган вақтда ўтказилиши бирмунча мақсадга мувофиқ. Шундай қилиб, дарс жараёнини турлича бошқариб бориш, бир хилдаги юкламаларнинг давомийлигини қисқартириш ўқувчиларнинг бир турдаги фаолиятдан иккинчисига ўтиши, ўқитишнинг

кўргазмали усулларида фойдаланиш, ижобий эмоциялар яратиш болаларни кизиқтириб қўяди, кўпроқ иш қобилиятини сақлаш учун шароит яратади, толиқишини камайтиради ва уни бартараф этади, шунингдек айна вақтда асаб системасининг меъёрий ишлашига ҳамда таълим самарадорлиги ошишига имкон беради. Инсон, унинг ҳар томонлама уйғун камол топиши ва фаровонлиги, шахс манфаатларини руёбга чиқаришнинг шароитларини ва таъсирчан механизмларини яратиш, эскирган тафаккур ва ижтимоий ҳуқ-атворнинг андозаларини узгартириш республикада амалга оширилаётган ислохотларнинг асосий мақсади ва ҳаракатлантирувчи кучидир. Халқнинг бой интеллектуал мероси ва умумбашарий кадриятлар асосида, замонавий маданият, иқтисодиёт, фан-техника ва технологияларнинг ютуқлари асосида кадрлар тайёрлашнинг муқаммал тизимини шакллантириш Ўзбекистон тараққиётининг муҳим шартидир. Мактабга ахлоқий-иродавий тайёрликнинг бошқа муҳим таркибий қисми боланинг катта ёшлилар ва тенгқурлари билан ўзаро муносабатларини қоидаларга мувофиқ ташкил эта билишдир. Таҷрибанинг кўрсатишича мактабдаги ўқиш шароитларига мослашиш олдинги йилларда болаларда «жамоатчилик» сифатлари: дўстларга нисбатан хайрихоҳ, ҳурмат билан муносабатда бўлиш, ташкилотчилик кўникмалари, ҳушмуомалалик, ғамхурлик билдириш, узаро ёрдамга ҳозирликнинг қанчалик мувоффақиятли шакллантирилганлигига бевосита боғлиқлигини кўрсатади. Бола ҳуқ-атворида жамоачилик ҳисларида бундай мажмуининг мавжудлиги уни мактабга ахлоқий тайёргарлигининг курсаткичи була олади ва янги жамоада тенгқурлари билан муомалада кўтаринки ижобий руҳни юзага келтиради.

Мактабга ахлоқий-иродавий тайёрлик, шунингдек, ахлоқий ҳиссиёт ва бола онги ривожининг муаян даражаси билан ҳам ифодаланади. Бу уринда энг ибратлиси болаларнинг ахлоқий ҳуқ- атворининг ижтимоий аҳамиятини тушунарли уларда ўз ҳатти ҳаракатларини мустақил баҳолаш қобилиятини ривожлантириш, маъсулият, ҳақгўйлик, инсонийлик ва фуқаролик ҳиссиётлари элементларини шакллантиришдир. Ахлоқий-иродавий тайёрлик таркибига мактабгача тарбия ёшидаги боланинг меҳнатга муносабатини ифодаловчи сифатлар мажмуи ҳам киради. Бу меҳнат қилиш иштиёқи, атрофдагилар меҳнатига ҳурмат, зарур меҳнат малакаларини эгаллашдир.

Болалар тарбиясидаги мунтазамлик ва изчилликнинг асосий шарти оила ва болалар боғчаси уртасида мунтазам алоқа урнатишдир. Бола тарбиясида оиланинг барча аъзоларидан нафакат болаларга нисбатан тугри муносабатни, балки уларнинг тақдири учун юксак маъсулият ҳиссини ҳам талаб қилувчи қийин ва мураккаб ишдир. Оилада тарбияни ҳар томонлама, жумладан маънавий, ахлоқий, ақлий, эстетик, жисмоний ва меҳнат тарбияларини биргаликда олиб бориш яхши самара беради. *Маънавий*

*тарбия*ни болага утмишда Ватан равнақи, эл-юрт тинчлиги ва фаровонлиги йулида қурашган халқ қаҳрамонлари ҳақида гапириб бериш, давлатимизнинг рамзий белгилари

билан таништириш, мустикаллик, Ватан хакидаги шеър ва кушикларни ёд олдириш, кадрият ва анъаналаримизни ургатиш оркали сингдириш мумкин. Оилавий тарбия жараёнида шахсининг бир катор *ахлокий* жихатлари шаклланади-ки, бошқа ҳеч қайси тарбия объекти оиладагидек юкори натижа бермайди. Уларга инсонпарварлик, меҳр-мурувват, раҳм-шафкат, ҳамдардлик, муомала маданияти, бурчи ва садокат миннатдорчилик каби инсоний фазилатлар туради. Келажак авлодга *эстетик тарбия* беришда ҳам оиланинг муҳим урни бор. Оила даврасида қўшиқлар қуйланиши, бирор эртақ ёки асарни оила даврасида ўқиш, бирга спектакл ва кино қўриш ва таҳлил қилиш, қийиниш маданиятини шакллантириш, уйда гуллар парвариш қилиш, расм солиш ва ҳақозолар болани эстетик тарбиясини шакллантиришдаги жихатлардир.

Ота-оналар вояга етётган фарзандларининг *жисмоний* баркамоллигига ўта маъсулият билан қарашлари лозим. Масалан: эрталабки бадан тарбия машқларини болалар билан биргаликда бажариш, тўғри ва витаминлаштирилган овқат бериш, дам олишни, уйқуни тўғри ташкил этиш вақтида шифокор назоратидан ўтказишлари зарур. Бола ҳаётида *меҳнат тарбияси* муҳим саналади. Болаларни меҳнатга муҳаббат руҳида тарбиялаш, уларда меҳнат қилиш одобини шакллантириш ва қуникмалар ҳосил қилишда, уларнинг қизиқишлари ҳисобга олингандагина эришилади. Ота-оналар болани мактабга тайёрлашда унда меҳнат қуникма ва малакаларини ҳосил қилишга, меҳнатга эҳтиёжни тарбиялашга, бошқаларнинг меҳнатини қадрлашга, меҳнат натижаларини эҳтиёт қилишга ургатишга жиддий эътибор беришлари лозим. Меҳнат болаларда уюшқоқлик, диққат, саранжом-саришталикни тарбиялаш, шунингдек, мақсадга эришишда сабот ва матонат каби ирода хусусиятларини ривожлантириш воситасидир. Мактабгача тарбия ёшидаги болаларни оилада тарбиялашни, ота-оналар билан ҳамкорликни бундан кейин янада такомиллаштириш йулларини излаб топиш оилавий тарбиянинг ижтимоий тарбия билан алоқасини муスタҳкамлаш мактабгача тарбия муассасалари ходимлари педагогик омиллар, бу соҳада илмий иш олиб боровчи тадқиқотчилар ва услубчиларнинг муҳим вазифасидир. Болаларни тарбиялашда давлат аҳамиятидаги вазифадир. Унинг тўғри ҳал қилиниши тарбия ишининг қўйилишига комплекс ёндошишга тарбиявий муассасаларнинг, оила ва жамиятчиликнинг тулик уз аро таъсири ва ҳаракатларнинг бирлигига боғлиқ.

Мактабгача ёшдаги боланинг мактаб таълимига утиши ҳмиша унинг ҳаёти, ахлоқи, қизиқиши ва муносабатларида анчайин жиддий ўзгаришларни юзага чиқаради. Шунинг учун болани боғчадаёқ ёки ўйдаёқ мактаб таълимига тайёрлаш, уни унча қийин бўлмаган билим, тушунча, қуникма ва малакалар билан таништириш лозим. Мактабгача таълим муассасаларида тарбиячилар томонидан ўтказиладиган машғулотлар жараёнида болаларда мустикал фикрлаш қуникма ва малакалари ҳосил қилинади, тарбиячининг сузини тинглаш, ўртоқлари билан гаплашмаслик, ҳар бир тарбиячи томонидан берилган саволларга жавоб беришга ҳаракат қилиш, тарбиячи

томонидан айтилган фикрларни такрорлашга ургатиб борилади. Хар бир ёш гуруҳларда канча машгулот утказиш болалар богчаси таълим-тарбия дастурида белгилаб куйилган. Хар бир богчада методик хоналар мавжуд булиб, унда болалар богчасида таълим-тарбия дастурининг хамма билимлари буйича методик кулламалар булади. Етишмовчиликларни яъни методик жихатдан, тарбиячи узи тайёрлайди ва бу ишга баъзан тайёрлов гуруҳидаги болаларни жалб этади. Тарбиячи машгулотлар жараёнида янги педагогик технология материалларидан ва тарбиянинг самарали метод ва усулларидан фойдалана, болани ёш, рухий-физиологик хусусиятлари инobatга олинса тарбия беришнинг самарадорлиги ошади.

Хулоса қилиб шуни таъкидлаш зарурки, давлатимиз мустақилликка эришгандан сўнг барча соҳаларда туб ислохотларни олиб борди. Хусусан таълим соҳасида туб ислохотлар амалга оширилди. «Таълим тутрисида»ги қонун, кадрлар тайёрлаш миллий дастури ва таълим соҳасидаги бошқа қонунлар бунинг яккол далилидир. Булардан кўзланган мақсад ёки давлатимизга керакли булган етук, хар томонлама камол топган баркамол шахсни тарбиялаш ва уларни жамиятда ўз ўрнини топишга имкониятлар яратиб беришдан иборат қилиб қўйилган. Албатта, бу хайрли ишларни таълим-тарбияни биринчи бугини бўлган оила, мактабгача таълим муассасасидан олиб бориш мақсадга мувофиқдир деб кўрсатиб ўтилган. Шундай экан, биз биринчи навбатда мактабгача таълим тизимида эътибор беришимиз, уларни етук малакали мутахассислар билан бойитишимиз зарурдир. Тарбияланаётган болаларни хар томонлама билимли одоб-ахлоқли қилиб тарбиялаш бизнинг олий мақсадимиздир.

Фойдаланилган адабиётлар:

- 1.Ahmadovich H. H., Amrulloevna S. D. XX ASR QISSACHILIGI TARAQQIYOTIDA FOLKLORNING LATIFA JANRI TA'SIRI //PEDAGOGS jurnali. – 2022. – T. 1. – №. 1. – C. 302-304.
- 2.Ahmadovich H. H. Expression of Folklorisms in the Works of Ghafur Ghulam //European Journal of Life Safety and Stability (2660-9630). – 2022. – T. 14. – C. 101-105.
- 3.Ahmadovich H. H. et al. BOSHLANG 'ICH SINFLARDA O 'ZBEK QISSALARI TAHLILINING INNOVATSION USULLARI //PEDAGOGS jurnali. – 2022. – T. 1. – №. 1. – C. 350-352.
- 4.Ahmadovich H. H. et al. O 'RXUN-YENISEY BITIKLARIDA TALIM-TARBIYA TO 'G 'RISIDAGI FIKRLARNING YORITILISHI VA ULARNING TARBIYAVIY AHAMIYATI //PEDAGOGS jurnali. – 2022. – T. 1. – №. 1. – C. 349-350.
- 5.Ahmadovich H. H. et al. IJODIY TOPSHIRIQLAR O 'QUV MOTIVLARINI SHAKLLANTIRISHNING SAMARALI VOSITASI SIFATIDA //PEDAGOGS jurnali. – 2022. – T. 1. – №. 1. – C. 293-294.

- 6.Ahmadovich H. H. et al. BOSHLANG 'ICH TA'LIMDA O 'ZLASHTIRISH JARAYONINING PSIXO-DIDAKTIK ASOSLARI //PEDAGOGS jurnali. – 2022. – T. 1. – №. 1. – C. 332-334.
- 7.Ahmadovich H. H. et al. O 'QUVCHILARNING BILUV FAOLLIGINI OSHIRISHGA QARATILGAN DARSDAN TASHQARI ISHLAR VA ULARNI TASHKIL ETISH METODIKASI //PEDAGOGS jurnali. – 2022. – T. 1. – №. 1. – C. 343-345.
- 8.Ahtamovich H. H., Shixnazarovna J. A. O 'QUVCHILAR O 'ZLASHTIRISH DARAJALARINI TASHHISLASH //PEDAGOGS jurnali. – 2022. – T. 1. – №. 1. – C. 306-309.
- 9.Ahmadovich H. H., Aminovna A. S. BOSHLANG 'ICH SINF O 'QISH DARSLARIDA DIDAKTIK O 'YIN VA INTERFAOL USULLARDAN FOYDALANISH //PEDAGOGS jurnali. – 2022. – T. 1. – №. 1. – C. 100-102.
- 10.Ahmadovich H. H., Amrulloevna S. D. RUNN BITIKLARI AXLOQ VA VATANPARVARLIKNING YUKSAK NAMUNASI SIFATIDA //PEDAGOGS jurnali. – 2022. – T. 1. – №. 1. – C. 248-250.
- 11.Ahmadovich K. H., Bahridinovna S. G. Development and practical application of acmeological technologies of student assessment diagnose //Asian Journal of Multidimensional Research. – 2022. – T. 11. – №. 6. – C. 141-145.
- 12.Ahmadovich K. H., Zokirovna Z. A. G. THE PROBLEM OF HUMAN EDUCATION AND MORALITY IN FOLKLORE //Gospodarka i Innowacje. – 2022. – T. 25. – C. 133-137.
- 13.Ahmadovich K. H., Nodirkulovna A. I. Theory of Fairy Tales in Primary Grades, The Nature of the Fairy Tale Genre //American Journal of Social and Humanitarian Research. – 2022. – T. 3. – №. 7. – C. 130-133.
- 14.BuxDUPI H. A. H. et al. AKMEOLOGIYA VA UNING O'QUVCHILAR O'ZLASHTIRISHINI TASHXISLASHDAGI O'RNI //PEDAGOGS jurnali. – 2022. – T. 1. – №. 1. – C. 415-417.
- 15.Хаитов Х. Адабиётда кулгидан фойдаланиш анъанасининг асослари //Общество и инновации. – 2021. – Т. 2. – №. 3/С. – С. 49-52.
- 16.Ҳайитов Ҳ. А. ЛЎЛИ НОМИ БИЛАН БОҒЛИҚ ЛАТИФАЛАРНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ //Интернаука. – 2021. – №. 17-4. – С. 51-52.
- 17.Hayitov H. A. QUSHLARGA IBRAT-HAZRATI XIZR! //Интернаука. – 2020. – №. 12-3. – С. 72-73.
- 18.Khoja o'g'li T., Ahmadovich K. H. Advanced Characteristics of the Tradition of Using Uzbek Folk Humor Art in Written Literature //American Journal of Social and Humanitarian Research. – 2022. – T. 3. – №. 9. – C. 1-4.

19. Khaitov N., Amonova S. ЎЗБЕК ҲИКОЯ ВА ҚИССАЛАРИДА КУЛГИ МАДАНИЯТИНИНГ ИЛДИЗЛАРИ //Journal of Integrated Education and Research. – 2022. – Т. 1. – №. 2. – С. 140-144.
20. Ahtamovich N. N., Shixnazarovna J. A. О ‘QUVCHILAR О ‘ZLASHTIRISH DARAJALARINI TASHHISLASH //PEDAGOGS jurnali. – 2022. – Т. 1. – №. 1. – С. 306-309.
21. Axmadovich X. X. et al. ENG QADIMGI MA’RIFIY YODGORLIKLARNI О ‘RGANISHNING AHAMIYATI //PEDAGOGS jurnali. – 2022. – Т. 1. – №. 1. – С. 281-285.
22. Хайитов Х. А. ҒАФУР ҒУЛОМНИНГ ХАЛҚ ЛАТИФАЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ МАҲОРАТИ //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. 3. – С. 679-687.
23. Akhmadovich N. N. Khoja nasriddin afandi as people's hero //ACADEMICIA: AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL. – 2021. – Т. 11. – №. 2. – С. 1562-1565.
24. Hayitov N. A. Literary influence and artistic image //Экономика и социум. – 2019. – №. 8. – С. 11-14.